

ГРАМНІЧНАЯ СВЕЧКА – АБЯРЭГ ЧАЛАВЕКА І ЯГО ЖЫТЛА

К. У. Парфамовіч

Гомельскі дзяржаўны тэхнічны ўніверсітэт імя П. В. Сухого, Беларусь

Навуковы кіраўнік А. С. Дашкевіч

Са старадаўніх часоў 15 лютага Праваслаўная Царква святкуе адно з самых найвялікшых святаў – «Сретенье Господне» (Стрэчанне). У перакладзе слова азначае Сустрэча. Царкоўнаславянскае слова «сретеніе» дакладна адлюстроўвае сэнс свята. Яно з'яўляецца аднакарэнным з дзеясловамі «срэтати» і «срести», якія маюць некалькі лексічных значэнняў: «сустракаць», «набываць» (рус. – приобретать). І сапраўды, у тыя евангельскія часы не толькі старац Сімяон сустрэў Госпада, але і ўвесь свет набыў свайго Збаўцу і надзею на выратаванне ад граху і смерці. У Еван-

геллях сказана, што ў саракавы дзень пасля нараджэння Ісуса Хрыста яго бацькі – Іосіф і Марыя – прынеслі свайго сына ў іерусалімскі храм з мэтай выканання старазапаветнага канона «прадставіць прад Госпадам». У храме іх сустрэлі праведны Сімяон і прарочыца Ганна. Старцу Сімяону, якога называлі Богапрымальнікам, было прадказана, што ен памрэ, як толькі ўбачыць Месію.

У разуменні хрысціянскіх багасловаў Стрэчанне адзначаецца як свята сустрэчы старазапаветнай і новазапаветнай традыцый і веравызнанняў. На зямлю прыйшоў Агнец Божы для выратавання чалавецтва ад першароднага грахоўнага падзення. Стрэчанне – гэта сімвалічная перадача духоўнай эстафеты ад апошніх прадстаўнікоў дахрысціянскага свету (Сімяона і Ганны) Творцу новага свету, у асобе якога ўжо суіснавалі два пачаткі – Боскі і Чалавечы.

У народным асяроддзі гэта знакамітая і лесавызначальная падзея была асэнсавана па-свойму, атрымала дадатковае адценне і стала ўспрымацца як прыродна-касмічнае «Стрэчанне» – сустрэча зімы з вясною.

На Беларусі існуе і другая назва свята – Грамніцы. Мяркуюць, што назва паходзіць ад язычніцкага бога Грамаўніка (Перуна) – бога веснавых навальніц і дажджоў, якія спрыялі расліннасці. Паводле іншых меркаванняў, свята названа так таму, што свята Юр'я нібыта выпрабоўвае на нячыстай сіле свае стрэлы і менавіта з гэтага дня ўжо можна пачуць грымоты.

Па стане надвор'я на Стрэчанне прадказвалі характар надыходзячых вясны і лета. Якое надвор'е на Грамніцы, такая і вясна. Калі на Грамніцы вялікі мароз, то лічылася, што снег паляжыць нядоўга, а лета будзе пагоднае і сухое; мяцеліца на Стрэчанне прадказвала доўгую вясну, а значыць – недахоп корму для жывелы; пацяпленне на Стрэчанне сведчыла пра раннюю вясну («Калі на Грамніцы певень нап'ецца вадзіцы, то на Юр'я вол пад'есць травіцы»), аднак лета чакалася непагоднае, з невялікім ураджаем («На Грамніцы адліга – з ураджаю будзе хвіга»).

Са Стрэчання пачыналі ўжо рыхтавацца да вясны – гаспадары рабілі, аглядалі, рамантавалі прылады, патрэбныя для вясновых заняткаў: «Да Грамніц не скідай з рук рукавіц, а як прайшлі Грамніцы, то ўжо не патрэбны рукавіцы».

Свечка – сімвал Хрыста, які прынес святло вечнай Праўды ўсім народам. А на Грамніцы свечка таксама сімвалізуе Марыю, пакорную слугу Пана, поўную ласкі, у душы якой заўсёды гарэла святло веры, надзеі і любові.

У паслядоўным разгортванні каляндарных падзей ёсць некалькі загадкавых мясцін, дакладную часавую прымеркаванасць якіх нельга асэнсаваць пры павярхоўным знаёмстве. Адною з такіх загадак з'яўляецца святкаванне Грамніц 15 лютага. Гэта вялікае свята, у назве якога чуецца магутная сіла летняга росквіту, трапіла на сярэдзіну заключнага месяца зімы. Яно адзначаецца роўна за паўгода да аналагічнага летняга свята – дня ўшанавання Іллі Грамавержца, якому ў старажытны час папярэднічала пакланенне самаму моцнаму ўладару нябесаў – Перуну.

Давайце паспрабуем звярнуцца да жывой моўнай стыхіі, якая пранесла праз стагоддзі і захавала нават у сучасным ужыванні назвы трох блізкароднасных бостваў: Перуна, Грому і Маланкі. У народным асяроддзі кажуць: гром грыміць; з вялікага грому дажджу не бывае; не бойся грому, бойся Перуна; маланка паліць, маланка б'е высокае дрэва; Пярун цябе забі; каб цябе Пярун (гром) забіў.

Да нашых дзен захавалася павер'е, ў аснове якога ляжаць народныя ўяўленні аб тым, калі першы гром прагрыміць на «голы» лес (калі дрэвы яшчэ не выпусцілі лісце), то год будзе «галодны» (неўраджайны) і, наадварот: «Калі гром грыміць на зялены лісток, то будзе багаты гадок». Хутчэй за ўсе згаданае павер'е сведчыць аб

тым, што гром, грывоты ўспрымаліся як перасцярога, далекі па часе напамінак аб маючай адбыцця бядзе або, наадварот, нябесным благаслаўненні.

Шанаванне грому, шуму, звону было ў асяроддзі беларусаў з'явай надзвычай пашыранай. Пацвярджэнне гэтаму можна знайсці ў святах і абрадах, падчас правядзення якіх вялікая роля надавалася шуму і грому. Лічыцца, што моцным ачышчальным і засцерагальным сродкам з'яўляецца царкоўны звон, якім напаўнялася ўсе наваколле ў вялікія хрысціянскія святы. Набат царкоўнага звону або прыглушаны гул падвешанай жалезякі таксама папярэджвалі мясцовае насельніцтва аб бядзе: прыбліжэнні ворага, аб вогненнай стихіі, якой нельга было даць паратунку малымі сіламі.

Пазней, з прыняццем беларусамі хрысціянства, магічна-ахоўную ролю шуму-грому сталі выконваць царквою асвечаныя свечкі, якія зноў-такі захавалі ў сабе дахрысціянскую назву – грамніцы. Гэтыя свечкі людзі рыхтавалі самі загадзя. Тыя, хто трымаў пчол, выплаўлялі самыя вялікія свечкі, у каго іх не было – куплялі жоўты воск у краме або ў знаемых пчаляроў. Грамнічную свечку кожны гаспадар рыхтаваў самастойна. У гэтым не дужа складаным і не такім ўжо адказным, як можа падацца на першы погляд, перадсвяточным дзеянні на самай справе была закладзена класічная для традыцыйнай культуры ідэя самазахавання. Усе забудовы, узведзеныя рукамі гаспадара, трэба было абараніць ад варожай сілы агнем той свечкі, якая ў адпаведны дзень будзе зроблена рукамі ўсе таго ж чалавека-гаспадара. Воск для Грамніц збіралі загадзя, а выраблялі іх у апошнюю перад святам суботу.

Свечкі-грамніцы вылучаліся сярод іншых сваімі незвычайнымі памерамі. Этнографы другой паловы XIX ст. сведчаць, што даўжыня грамнічнай свечкі была прыкладна 10 вяршкоў (44 см), а таўшчыня – 3 чвэрці вяршка (недзе каля 3,5 см). Такія памеры былі абумоўлены практыкай гаспадарчай дзейнасці і той колькасцю абрадавых сітуацый, у якіх грамнічная свечка выступала ключавым атрыбутам. Пасля таго, як свечкі былі асвечаны ў храме, іх тушылі пераварочваннем кнота ўніз і хавалі за пазуху. Пасля вяртання дадому гаспадар неадкладна даставаў свечку, жонка запальвала яе, і адбываўся абавязковы абрад агністага крыжавання. Спачатку бацька абпальваў крыжападобна валасы на сваёй галаве, потым жонцы і ўсім астатнім членам сям'і па ўзросце. Пасля гэтага ўся сям'я гуртам ішла ў хлеў, дзе агністыя крыжы выпальваліся на поўсці кожнай жывеліны. Затым гаспадар дакранаўся палаючым кнотам да сцен, вушакоў, дзвярэй. Агнем асвечанай свечкі абпальвалі пастаўленыя на зімоўку вуллі. Напрыканцы выканання сямейнай абрадавай дзеі свечку тушылі, прыносілі ў хату і хавалі за бажніцу ці ў куфар. Існавала павер'е: каб злыя духі не ўкралі гаючую і засцерагальную моц грамніцы, яе трэба было трымаць падалей ад чужых вачэй, каб ніхто не ведаў, дзе яна схавана, і нават не здагадаўся, што яна есць у хаце.

Грамнічную свечку запальвалі тады, калі насыпалі насенны хлеб у мяшкі перад сяўбой і пры засыпанні ў засек першага вымалачанага хлеба, каб захаваць палетак ад граду. Без грамнічнай свечкі ні адна гаспадыня не распачынала жніво. Разгавенне на Каляды пасля шасцідзневага Піліпаўскага паста і на Вялікдзень пасля Вялікага сямітыдневага паста распачыналася з запальвання (як бы своеасаблівага благаслаўлення) грамніцы.

Сярод беларусаў шырока бытвала павер'е аб тым, што на Купалле ведзьмы трапляюць у хлеў і забіраюць у кароў малако. Каб «перакрыць» дарогу ведзьмам і ведзьмакам, гаспадыня вешала грамнічную свечку кнотам уніз да дзвярнога касяка.

Зразумела, што найбольш моцным абярэгам лічылі грамнічную свечку падчас летняй навальніцы. Як толькі гаспадыня пачуе далекія грывоты – папярэджанне аб навальніцы, якая магла нарабіць шкоды, – яна тут жа даставала свечку, запальвала яе і ставіла на падаконнік з таго боку хаты, з якога ішла навала.

Граммніцу выкарыстоўвалі і ў кантэксце абрадаў сямейна-родавай накіраванасці: пры прыняцці бабкай-павітухай нованароджанага; пры адпраўленні дзіцяці разам з хроснымі бацькамі да святога хрышчэння; пры адыманні дзіцяці ад грудзей; яна была абавязковым спадарожнікам сватоў, калі яны ішлі сватаць дзяўчыну, калі дружына маладога прыезджала выкупляць маладую, калі вясельны поезд адпраўляўся ў храм да вянца; свечку давалі ў рукі таму чалавеку, які доўга і цяжка паміраў.

У цяперашні час кола людзей, якія трымаюць пчол, звязілася, большасць насельніцтва пражывае ў гарадах, таму сакрэты прыгатавання свечак у дамашніх умовах ведаюць не ўсе. У такім выпадку іх купляюць у дзень свята ў царкве. Старыя людзі не раз расказвалі нам пра тое, што замест некалі адной вялікай свечкі, якой хапала на цэлы год, зараз купляюць тры самыя вялікія царкоўныя свечкі, перавязваюць іх «васьмеркай» (старадаўнім знакам вечнасці, бясконцасці) і так захоўваюць на працягу года.

У дзень Граммніц у храмах асвятчалі не толькі свечкі, але і ваду. Па ступені значнасці граммнічная вада лічылася на адным узроўні з той, якую бралі на Вадохрышча. Ваду даволі часта выкарыстоўвалі адначасова са свечкай. Калі хлопец ішоў служыць у войска, то маці з бацькам акраплялі яго на выхадзе з хаты свянцонай вадой і ў голас гаварылі наступныя словы: «Божухна, захавай цябе».

Асабліваць беларускіх абрадаў – перапляценне ў іх аграрна-бытавых, язычніцкіх і хрысціянскіх элементаў, што і з'яўляецца састаўной часткай традыцыйна-бытавой культуры беларускага народа.